

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ביצה

פרק שני

סוגיה טו: מלאכת יום טוב (8): "הואיל ומיקלעי ליה
אורחים חזי ליה"

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

סוגיה טו: מלאכת יום טוב (8): "הואיל ומיקלעי ליה אורחים חזי ליה"

רקע

הגמ' מביאה את מחלוקת רבה ורב חסדא בדין "הואיל". סוגייתנו חשובה להבנת המחלוקת, אבל עיקר הסוגיה במסכת פסחים נניתן להשמיט את הסוגיה בפסחים וללמוד רק את סוגייתנו. לדין "הואיל" נפקא מינה מעטה להלכה, אבל יש לה חשיבות רבה בהבנת דין מלאכת יום טוב.

מקורות

- א. גמ' כא. "אמר רב חסדא בהמה חציה של נכרי... דודאי אפשר לפייסן בנבלה"
- ב. רש"י ד"ה ומי אית ליה הואיל
תוס' ד"ה הואיל, תוס' פסחים מו: ד"ה רבה
רמב"ם הל' שביבת יום טוב פ"א הל' ט, טו
- ג. רשב"א ד"ה ומי אית ליה לרב חסדא, אלא אימא כגון דאית ליה נבלה
ח' בן הרמב"ן ד"ה ה"ג הספרים
- ד. פסחים מו.-מח. "מתני' כיצד מפרישין חלה... לא קיבלה"
- ה. רי"ף יד--טו. "איתמר האופה... דהלכתא כוותיה", ור"ן ד"ה איתמר
- ו. תוס' פסחים מז: ד"ה כתישה

רשב"א ד"ה ומי אית ליה, אלא אימא

ומי אית ליה לרב חסדא הואיל וגו'. הוא הדין דהוה מצי למפרך ואפילו לרבה דאית ליה הואיל לכתחלה מי שרי אלא דכיון דאקשי מדרב חסדא לרב חסדא לא חש לקושיא אחריתי.
אלא אימא כגון דאית ליה נבלה דודאי אפשר לפייסן בנבלה. ואיכא למידק דמ"מ לצורך כלבים ואדעתא דכלבים הוא אופה, וי"ל דהתירו כאן כמו שהתירו במסוכנת באיפשר לו לאכול כזית מבית שחיטתה.

ח' בן הרמב"ן ד"ה ה"ג הספרים

ה"ג הספרים אלא אימא כגון דאית ליה נבלה שאיפשר לפייסן בנבלה. ונראה שהפירוש כך הוא דכיון דאיפשר לפייסן בנבילה הוי מותר ומטעם הואיל. וזו אי אפשר דאם כן לא הוה קא מתרין מידי למאי דקא מקשה ומי אית ליה לרב חסדא הואיל וכו' שאי אפשר דלא הוה מטעם הואיל. אלא דהכי קאמר דכיון שיש לו נבלה דרך הוא שמפיסין בנבלה ונותן הפת לרועים וכן יעשה ולא הוי מטעם הואיל. וכל שכן לגרסת הספרים הישנים המדוקדקים שמצינו שגורסים כך אלא אימא כגון דאית ליה נבלה דודאי איפשר לפייס בנבלה שבודאי כיון שיש לו הנבילה הנבילה יתן לכלבים כדי ליתן הפת לרועים ואינו מטעם הואיל וכך הגרסא המדודקת וכו'.

הסבר הסוגיה

אתמר האופה מיום טוב לחול רב חסדא אמר לוקה רבה אמר אינו לוקה רב חסדא אמר לוקה לא אמרינן הואיל ומקלעי ליה אורחים חזי ליה השתא נמי חזי ליה רבה אמר אינו לוקה אמרינן הואיל.

[גמ' כא. ופסחים מו:]

רבה ורב חסדא חולקים האם האופה לצורך חול לוקה. רב חסדא סובר שלוקה כיוון שהתורה התירה מלאכה לצורך יום טוב בלבד, ורבה סובר שאינו לוקה "הואיל ומקלעי ליה אורחים חזי ליה השתא נמי חזי ליה". גם רבה מודה שעשיית מלאכה לצורך חול אסורה, אבל לא מפורש בדבריו האם אסור מהתורה או רק מדרבנן. הגמ' בפסחים מביאה שרבה שואל את רב חסדא כיצד עירוב תבשילין מתיר איסור דאורייתא, משמע שלדעתו האופה לצורך חול אסור רק מדרבנן. כך סוברים רוב הראשונים [ר"ן י: באלפס ד"ה בעי, ועוד ראשונים]. מתשובת הרי"ד [ס"ד פד, הובאה בעמ' 52] ש"הואיל" גורם לכך שהאיסור קלוש, ולכן אין לוקים עליו, משמע שאסור מהתורה לבשל מיום טוב לחול.

ניתן להבין שרבה ורב חסדא חולקים בהגדרת מלאכה לצורך יום טוב. רב חסדא סובר שהגדרת המלאכה כמלאכה לצורך יום טוב תלויה בכוונתו. מלאכה המותרת ביום טוב היא רק מלאכה שנעשת בכוונה לצורך יום טוב. רבה חולק ולדעתו אין צורך בכוונה להגדיר את המלאכה כמלאכה לצורך אוכל נפש, אלא כל מלאכה שיש פוטנציאל, אפילו פוטנציאל רחוק, שתשמש לצורך יום טוב, מוגדרת כמלאכה לצורך יום טוב, והיא מותרת, לרוב הראשונים, מהתורה.

הבנה זו במחלוקת רבה ורב חסדא תלויה במחלוקת ראשונים בהסבר סוגייתנו, ובמחלוקת ראשונים נוספת שקשורה לסוגיה במסכת פסחים [מו:].

הגמ' מקשה מדוע מותר לאפות ביום טוב עיסת הכלבים שהרועים אוכלים ממנה, והרי ניתן לחלק את העיסה וללוש ביום טוב רק את חלק הרועים. מתרצת הגמ' שניתן לפייס את הכלבים בנבלה, ולכן כל העיסה מוגדרת כעיסה לצורך אוכל נפש. שואלת הגמ' מדוע האפשרות לקנות נבלה ולפייס בה את הכלבים מועילה לרב חסדא, והרי אין לו דין "הואיל"? מתרצת הגמ': "דאית ליה נבלה דודאי אפשר לפייס בנבלה". תירוץ הגמ' אינו ברור, והרי העיסה נאפת לצורך כלבים, ומדוע האפשרות לפייס בנבלה שבידו מתירה לאפות לצורך כלבים? מתרץ בן הרמב"ן [ד"ה ה"ג הספרים]: "שבודאי כיון שיש לו הנבילה, הנבילה יתן לכלבים כדי ליתן הפת לרועים ואינו מטעם הואיל", כשיש לו נבלה הוא מעדיף לתת את הנבלה לכלבים ואת הפת לרועים, ולכן כוונתו לאכילת הרועים [עיי'ן רא"ה (ד"ה ומי אית ליה) הגורס: "דודאי מפייסין בנבלה", ומקשה מה החידוש בדין זה]. הרשב"א [ד"ה אלא אימא] מקשה קושיה זו ומתרץ: "וי"ל דהתירו כאן כמו שהתירו במסוכנת", התירו לאפות לצורך כלבים כמו שהתירו לשחוט בהמה מסוכנת ועומדת למות ולאכול ממנה כזית בשר. תירוץו של הרשב"א אינו ברור, והרי אין איסור תורה לשחוט בהמה כשאוכל ממנה כזית בשר, ומה

הקשר בין הדין שם לבין דינו של רב חסדא האוסר מהתורה כשאינו מתכוון לצורך אוכל נפש? על כרחנו, שהרשב"א חולק על בן הרמב"ן, ולדעתו אין צורך בכוונה לצורך אוכל נפש כדי להתיר את המלאכה מהתורה, אלא כשיש סבירות גבוהה שהמלאכה תשמש לצורך אוכל נפש, מותר מהתורה לעשותה אף כשמתכוון לצורך כלבים ולא לצורך אוכל נפש.

תוס' בפסחים [מו: ד"ה רבה] מקשה על שיטת רבה שיש לו דין "הואיל": "ואם תאמר אי אמרינן הואיל אם כן בטלת כל מלאכת שבת הואיל וראוי לחולה שיש בו סכנה". מתרץ התוס': "ויש לומר כיון דלא שכיח כלל לא אמרינן הואיל". שאלת התוס' מבוססת על ההבנה שפירוש דין הואיל, שאנו רואים דבר הקיים בפוטנציה כדבר הקיים במציאות. לפיכך, האפשרות שיבואו אורחים הרי היא כאילו האורחים לפנינו, והאפשרות שיהיה חולה שיש בו סכנה הרי היא כאילו החולה לפנינו. הבנה זו קשה מאוד. אם אנו מתייחסים לפוטנציאל כמציאות קיימת, אנו מטשטשים את ההבדל בין מציאות לבין דמיון. האם כל דבר אפשרי הוא דבר קיים? ! האם אדם עובר בכל יראה ובל ימצא על חמץ של גוי שנמצא ברשותו מפני שיש לו אפשרות לקנות את החמץ של הגוי?

תוס' סובר שאין הכי נמי הפוטנציאל מוגדר כמציאות קיימת, אבל לא כל פוטנציאל אלא רק פוטנציאל סביר, שכיח ונתון בשליטה מלאה של האדם.

לאור הבנה זו מחדש תוס' [שם ובסוגייתנו] שאומרים דין הואיל רק במקרה שיכולים להגיע אורחים, אבל אם מבשל סמוך לשקיעת החמה, שאורחים אינם יכולים להגיע, עובר על איסור תורה.

מרש"י ומהרמב"ם משמע שהם חולקים על חידושו של התוס', ולכן חייבים לחלוק גם בהבנת הדין. רש"י [ד"ה ומי אית ליה הואיל] מפרש ששאלת הגמ' היא כיצד האפשרות לפייס את הכלבים בנבלה מתירה לרב חסדא שאין לו דין הואיל: "ומי אית ליה הואיל - סוף סוף מפרנס הכלבים ממנה, שהרי אין לו נבלה, ומשום אסמכתא דהואיל ואילו היה לו נבלה קא שרית ליה", רש"י אינו מפרש ש"הואיל" מתיר מפני שאולי יהיה לו נבלה בעתיד, אלא "הואיל" מתיר כיוון שהיתה יכולה להיות לו נבלה. לפי הבנת התוס' הפוטנציאל העתידי מתיר, ולשיטת רש"י האפשרות התאורטית מתירה. הרמב"ם [פ"א הט"ו] פוסק: "המבשל ביום טוב לגוים או לבהמה או להניח לחול אינו לוקה שאילו באו לו אורחים היה אותו תבשיל ראוי להן", הרמב"ם מנסח כרש"י "שאילו באו" בלשון עבר ולא "שאולי יבואו" בלשון עתיד.

נראה להסביר שלדעתם הגדרת מלאכה כמלאכה אוכל נפש אינה תלויה במציאות קיימת אלא במציאות תאורטית, כיוון שבנסיבות מסוימות, ניתן לאכול תבשיל זה ביום טוב, בישולו מוגדר כמלאכה אוכל נפש [מהרמב"ם משמע שדין "הואיל" אינו מתיר מהתורה אלא רק פוטר מחיוב מלקות. הפרשנות הנרחבת שלו לדין מתאימה לכך שאין בדין היתר מהתורה].

ניתן להסביר דין "הואיל" בצורה שלישית. "הואיל" אינו דין כללי בכל התורה שפוטנציאל עתידי מוגדר כמציאות קיימת, אלא הוא דין בהלכות מסוימות בלבד שבהן האפשרות העתידית מגדירה את המציאות העכשווית, בהלכות אלו בלבד אמרינן הואיל.

כדי להבין את ההסבר נקדים שאלה לשיטת רב חסדא. מה הדין לרב חסדא, שאינו סובר דין "הואיל", באדם שבישל לצורך חול, ובאו אורחים ביום טוב ואכלו את תבשיליו, האם הוא לוקה? ברור שאינו לוקה מפני שהתברר למפרע שמלאכתו היתה מלאכה לצורך אוכל נפש. זאת אומרת ששני דברים מגדירים את המלאכה כמלאכת אוכל נפש: א. מגמת המלאכה [בישל לצורך אוכל נפש, למרות שבפועל לא אכלו ביום טוב]. ב. המציאות העתידית [אכל ביום טוב למרות שלא התכוון לצורך יום טוב]. רבה מרחיב את ההגדרה השניה וסובר שלא רק מציאות עתידית אלא אפילו פוטנציאל למציאות עתידית מספיק להגדיר את המלאכה כמלאכת אוכל נפש המותרת מהתורה. מובן שדין זה שייך רק ביום טוב, שהיתר אוכל נפש הוא חלק מהותי בהגדרת המלאכה, ואינו שייך בשבת, שהיתר פיקוח נפש אינו קשור להגדרת המלאכה, אלא לחשיבות הצלת נפשות.

סיכום

נחלקו הראשונים בהבנת שיטת רב חסדא. בנו של הרמב"ן מבין שרב חסדא מתיר רק כשעושה את המלאכה לצורך אוכל נפש, הרשב"א מבין שרב חסדא מתיר בכל מקרה שיש סבירות גבוהה שהמלאכה תשמש לצורך אוכל נפש.

נחלקו הראשונים בהבנת שיטת רבה. רש"י והרמב"ם סוברים שאפשרות תאורטית מגדירה את המלאכה כמלאכת אוכל נפש. תוס' סובר שיש הלכה כללית בכל התורה, שפוטנציאל סביר ושכיח מוגדר כמציאות קיימת. ניתן להבין את הדין בדרך שלישית, שפוטנציאל עתידי מגדיר את המלאכה כמלאכת אוכל נפש. לדעת רש"י והרמב"ם דין "הואיל" נאמר אפילו כשלא יכולים לבוא אורחים. לדעת התוס' ולפי הדרך השלישית, דין "הואיל" נאמר רק במקרה שיכולים לבוא אורחים.